

Від автора

Сьогодні у шкільній освіті України знання стали найважливішою складовою успіху завдяки зовнішньому незалежному оцінюванню (ЗНО). Той, хто добре підготувався до такого своєрідного фільтру, отримує можливість продовжити навчання в найпрестижніших видах країни.

Однак для цього необхідно гарненько простудіювати шкільні підручники за кілька класів. Але як серед усього розмаїття авторських навчальних посібників вибрати саме ті, що потрібно? Наявність вибору — це, звісно, добре. Проте такі книги певною мірою суб'єктивні. Скажімо, для навчання у 10 класі рекомендовано 7 підручників — і кожен автор по-своєму викладає матеріал, розставляє акценти. Звичайно, висвітлені з різних сторін події дають повнішу історичну картину. Та для цього потрібно опрацювати цілий стос книг! І навіть тоді немає гарантії, що знайдеш усі факти, які варто знати для успішного складання ЗНО.

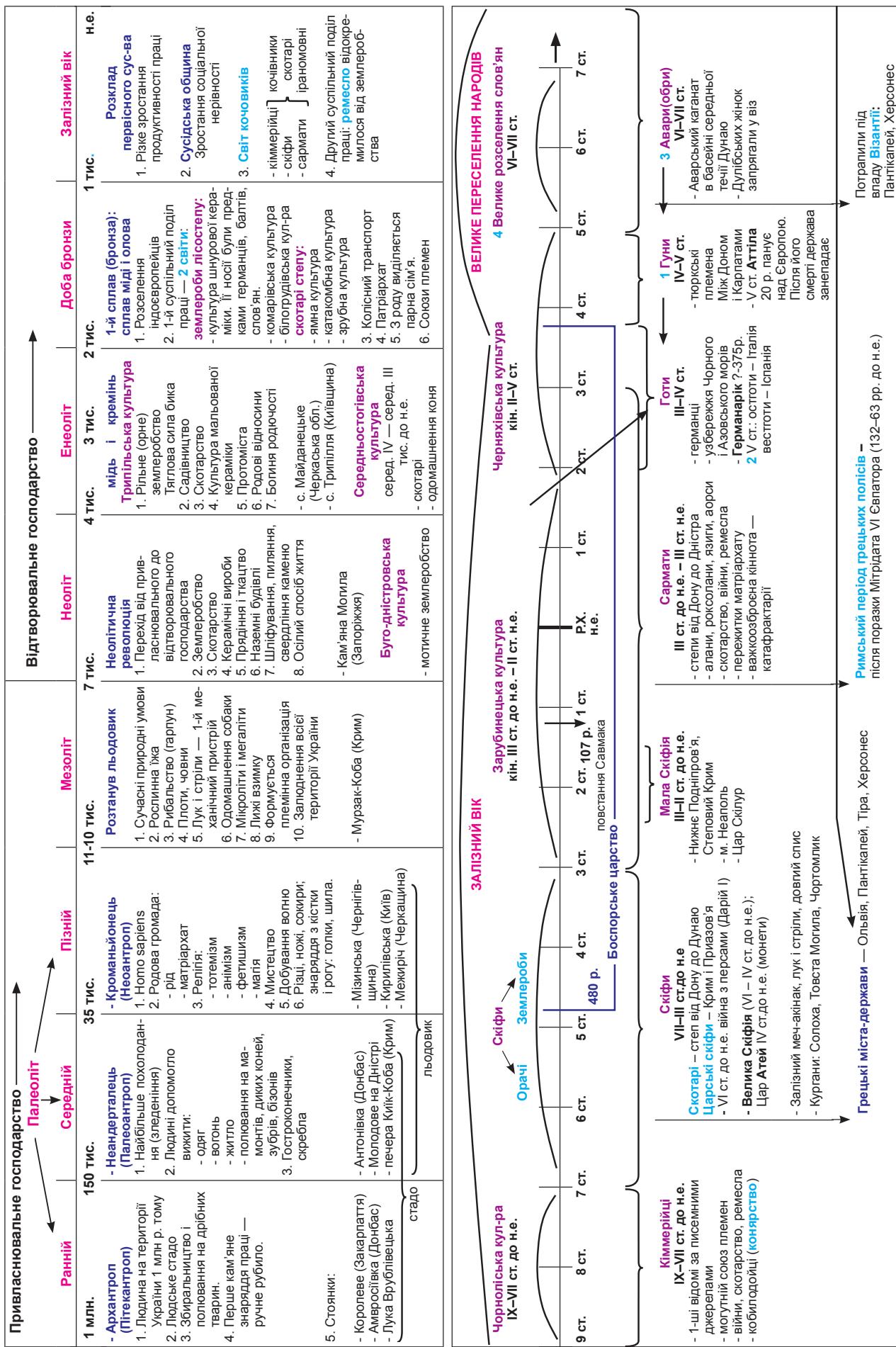
Саме для того, щоб учні могли **вільно оперувати всією необхідною інформацією** під час підготовки до ЗНО, було й створено цей опорний конспект.

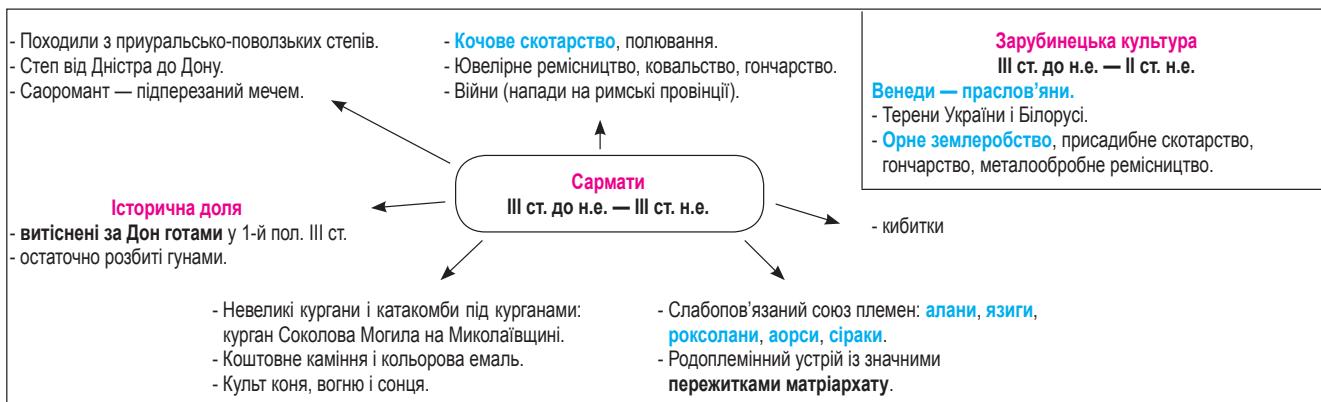
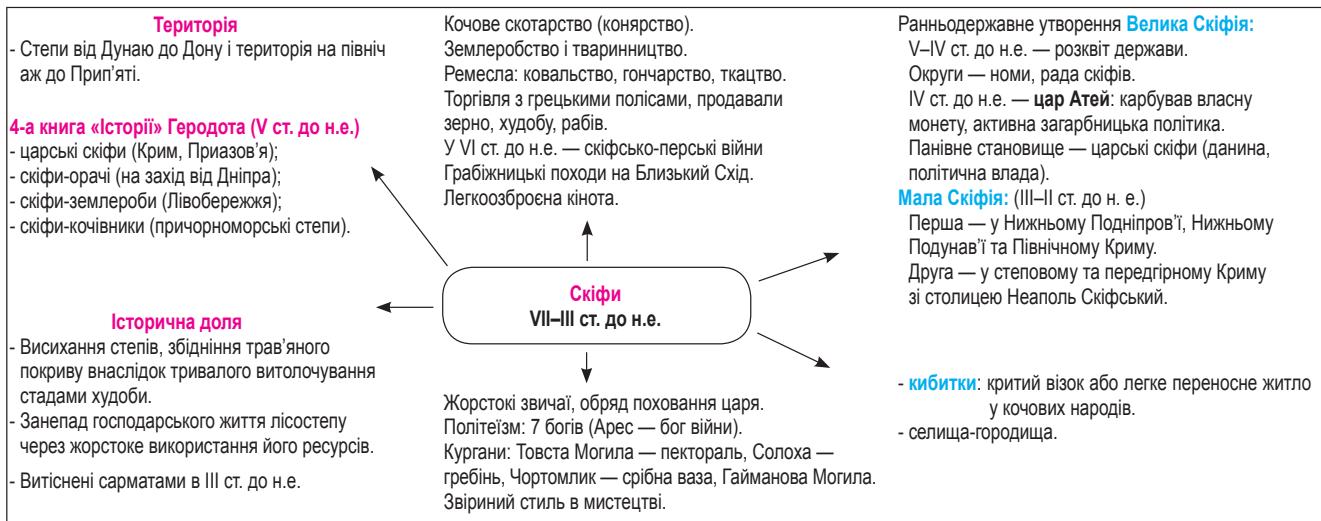
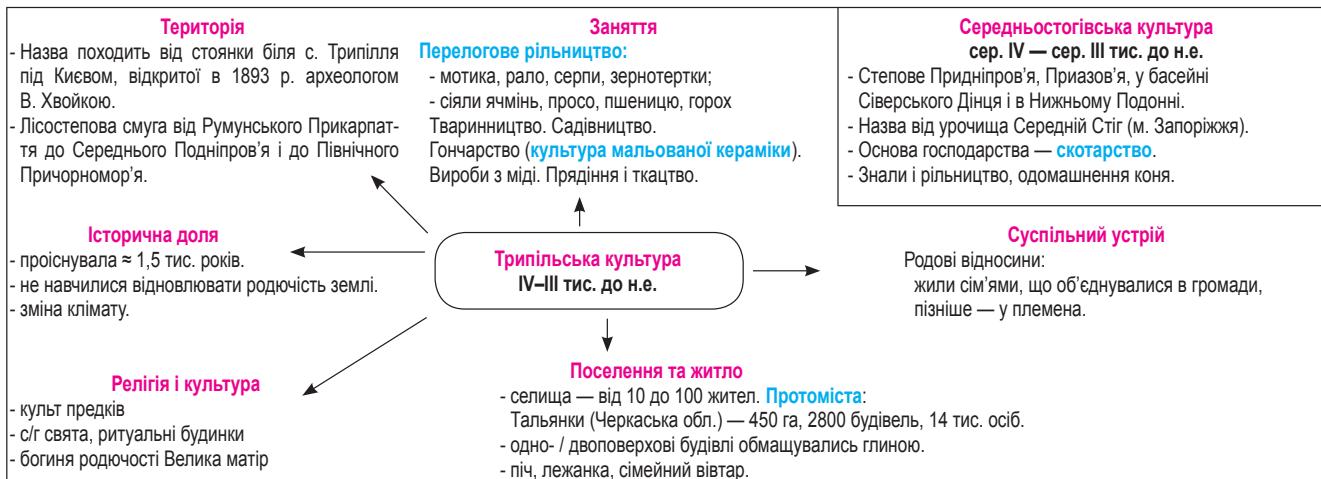
Матеріал тут викладено у вигляді таблиць. Загальновідомо, що знання фактів іще не гарантує розуміння: їх треба ввести в систему, необхідно побачити діалектичний зв'язок, зрештою, логіку для кращого сприймання і засвоєння.

Найважливіша риса нашого видання — системність. Не менш суттєві моменти — цілісність і наочність. На кожну тему відведено 1-2 сторінки. Кольорами виділено основні думки: червоним — назви підрозділів, на які поділено тему; синім — важливу інформацію для запам'ятовування. Таким чином, таблиці структуровані **від загального до більш конкретного**.

Видання відповідає вимогам шкільної програми Міністерства освіти і науки України з історії. У ньому можна знайти відповіді практично на всі запитання ЗНО, оскільки автор опрацював дуже багато шкільних підручників. Крім того, факти звірено з авторитетними довідковими виданнями.

Дані таблиць **знадобляться** як випускникам шкіл, так і **вчителям**, наприклад, на **підсумкових уроках для закріплення, систематизації та перевірки засвоєнного учнями матеріалу**. Видання буде корисним і для самоосвіти, а також усім, хто цікавиться історією нашої Батьківщини.

1-ше еллінське поселення — **Борисфеніда**

в др. пол. VII ст. до н.е. на р. Березань.

Тіра — сучасний Білгород-Дністровський,**Ольвія** (щаслива) — поблизу Миколаєва,**Херсонес** (півострів) — Севастополь (збереглася присяга), **Керкінітида** — Євпаторія,**Пантікапей** (рибний шлях) — Керч, **Феодосія**.**Причини колонізації:**

Аграрна (головна) — соціально-економічна.

Сировинна: шукали зерно, метали, будів. ліс.

Торговельна. Демографічна.

Суспільно-політична.

Особливості грецької колонізації:

- відзначалася мирним характером;

- мала аграрний характер;

- незалежність відносно метрополії;

- поєднання стихійного і планового характеру.

Історична доля

I ст. до н.е. потрапили в залежність від Риму.

Із серед. III ст. античну цивілізацію охопила загальна криза; посилення натиску варварів:

III ст. — готи; IV ст. — гуни.

Заняття

Землеробство: пшениця, ячмінь, просо, горохина. Виноробство, садівництво, тваринництво, риболовля, соледобування.

Ремесла: металообробне, ткацьке, гончарне, склоробне, ювелірне.

Торгівля зі скіфами і з Грецією.

Власні монети із зображенням орла або дельфіна.

Політичний устрій

Поліс — це місто-держава:

поліс = місто + хора (с/г округа).

1) **Рабовласницька республіка.**

В управлінні брали участь усі вільні громадяни. Аристократична як Ольвія або демократична як Херсонес. Правитель погісу — архонт, воєначальник — стратег.

2) **Монархія.****Боспорське царство** (480 р. до н.е. — IV ст.).

Виникло в результаті об'єднання 20 грецьких міст на Керченському і Таманському півостровах. Столиця Пантікапей. Знищено гунами.

Грецькі міста-держави

Північного Причорномор'я VII-VI ст. до н.е. — IV ст. н.е.

Релігія і культура

Наука: філософія, риторика (Платон, Сократ, Аристотель, Демосфен).

Література: Гомер («Іліада», «Одіссея»).

Teatr: Есхіл, Софокл, Евріпід.

Скульптура. Архітектура. Олімпійські ігри.

Античні боги: Зевс (Юпітер); Афродіта (Венера);

Артеміда; Аполлон — Сотер (рятівник) або

Дельфіній (покровитель мореплавства).

Поселення та житло

Укріплена частина міста — акрополь.

Торгова площа, центр міста — агора.

Будинки з каменю покриті черепицею, мають внутрішні дворики.

Віконечка виходили на подвір'я.

Вивідна каналізація, водогін.

Слов'яни є **автохтонним (місцевим)** населенням. Прабатьківщина між річками Віслі і Дніпро.**Перші писемні згадки у I-II ст.**Римські історики: Пліній Старший, Тацит описували **венедів**, які мешкали на схід від Вісли (зарубинецька культура).

VI ст. — візантійський історик Прокопій Кесарійський і готський історик Йордан описували праслов'ян черняхівської культури.

Черняхівська культура III-V ст.

Венеди (венети), анти і склавини. Включає слов'янські, готські, фракійські та сарматські елементи.

Землі між Пріп'яттю і Десною на півночі та

Чорним морем і Дунаєм на півдні.

Велике розселення слов'ян (V-VII ст.)**Західні**
предки:
поляків,
чехів,
словаків**Південні**
серби,
хорвати,
словенці,
боснійці**Східні**
предки:
українців,
білорусів,
росіян**Землеробство:** підсічне або перелогове.Присадибне **тваринництво**.**Ремесло:** заливозидобування,

металообробка, ліпна кераміка.

Торгівля внутрішня і зовнішня (переважно з Візантією).**Промисли:** полювання, рибальство, бортництво (добування меду в диких бджіл).**Суспільний устрій:** родові і сусідська община, плем'я, союзи племен (VI ст.).**Політичний устрій:** військова демократія.

Віче — племінні збори, в яких могли брати участь як заможні, так і незаможні чоловіки.

Ранньодержавні утворення.

«Вільні, не дають поневолити себе, дуже витривалі, гостинні» (Маврикій Стратер)**Слов'яни** із I тис. н.е.
Предки 15 сучасних європейських народів**Релігія і культура****Язичництво** — обожнення явищ природи.**Капища** — язичницькі культові споруди.**Ідоли** — кам'яні фігури богів, яких вшановували.

Культ роду (предків). Численні обрядові свята, пов'язані зі зміною пір року.

Поселення на близькій відстані одне від одного на південних схилах річок. Менші з поселень скупчувалися навколо більших, своєрідних племінних центрів, які були й ремісничими осередками і згодом ставали укріпленими городищами.

Житла слов'ян були заглиблені в землю, стіни дерев'яні або плетені з хмизу й обмазані товстим шаром глини. Будували підвальні ями для зберігання продуктів харчування.

У кожній хаті була піч, складена з каміння і глини в кутку оселі.

Дахи будинків зазвичай двосхилі, покриті деревом, очеретом або соломою.

«Живуть над луком Чорного моря від Дністра до Дніпра» (Йордан)

Лісостеп між Сіверським Дінцем і Нижнім Дунаєм.

М. Грушевський вважав антів предками українського народу.

«Високі на згіст, надзвичайно сильні» (Прокопій Кесарійський)

Від V ст. почали переселятися на південь, на Балканський півострів.

Держава антів згинула під натиском аварів. Після **602 р.** назва антів зникла з писемних джерел.

Орене рільництво, двопілля. Чорна металургія — видобування заліза, металообробне ремесло; гончарство, ткацтво; скотарство; війни.

Могутня група східнослов'янських племен.

«Не управляються однією людиною, а здавна живуть у народовладді» (Прокопій Кесарійський).

Антський військово-політичний союз.

Царі — Бог, Ардагаст, Мусолій.

Анти II-VII ст.
Пеньківська культура

Іраномовне слово «анті» означає «крайні», «окраїнні». Ним степові скіфо-сарматські племена називали порубіжнє зі Степом місцеве хліборобське населення.

Готи у III ст. остаточно утвердилися в Причорноморських степах. 375 р. — анти виграли війну, але потім готи помстились цареві Божо — розіп'яли його і 70 старішин.**Гуни:** анти були і як союзники, і як підлеглі, спільно ходили в Подунав'я і на Балкані.VI ст. — на **Візантію** анти здійснювали самостійні походи.**Авари:** анти разом з Візантією в 601 р. виступили проти аварів.

ВИНИКНЕННЯ РУСІ-УКРАЇНИ

7 племінних об'єднань,

що мешкали на території сучасної України:

Поляни — Середнє Подніпров'я;

Деревляни — між ріками Случ і Дніпро, Прип'ять і Тетерів;

Сіверяни — у басейні Десни, Сейму, Сули;

Волиняни (дуліби, букани) у басейні р. Західний Буг і р. Горинь;

Хорвати — регіон Карпат та Прикарпаття;

Уличі — Південно-Бузький регіон;

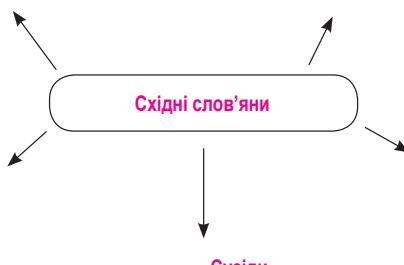
Тиверці — у межиріччі Прута і Дністра.

Теорії виникнення Київської держави:

Норманська (варязька): ґрунтуються на інформації про запрошення варягів Рюрика, Трувора та Синеуса в землі словенів, кривичів і весі для управління ними.

Слов'янська (автохтонна): східнослов'янські племена впродовж VII–VIII ст. самостійно пройшли тривалий шлях державотворення, заклали й розбудували столицю своєї держави, мали власну князівську династію **Київичів**, активно **налагоджували відносини** із сусідніми державами.

Компромісна (слов'яно-варязька).

Племінні княжиня

Верховним органом племінного самоврядування було **віче** — народні збори дорослого чоловічого населення. Вищий виконавчий орган — **князівська влада**, яка перетворилася з виборної на спадкову.

Навколо князя гуртувалася **дружина** — постійна організація професійних воїнів. Укріплени племінні центри — **городища** перетворилися на **міста** Київ, Чернігів, Галич.

Додержавні об'єднання:

VII ст. — **Дулібський союз**.

Племінним центром було Зимнівське городище (неподалік Володимира на Волині).

VII–VIII ст. — **Полянський союз**.

VIII–IX ст.

Куявія — Київське князівство Аскольда;

Славія — князівство Рюрика і Олега (Новгородська земля).

Болгари. Після того, як авари залишили Причорномор'я, там поселилися тюркомовні болгари. VII ст. — Велика Болгарія — Північне Причорномор'я і Приазов'я; VIII ст. — під тиском хозарів частина болгар переселилася на Балкани, де була асимільована слов'янами — у 679 р. утворилось Болгарське царство, а ще частина переселилась на Волгу — Волжська Булгарія (сучасний Татарстан).

VII ст. між Доном і Волгою — **Хозарський каганат** — об'єднання тюркомовних племен.

VIII ст. — хозари запанували в Причорноморських степах. Свою владу вони поширювали й на слов'янські племена. Поляни, сіверяни, в'ятирі платили їм данину.

Візантія — головний торговельний партнер. **Торговельний шлях «із варяг у греки»**.

Нормани або **вікінги** (варяги) — воявничі народи, які жили в Скандинавії. Словени, кривичі, чудь, меря платили їм данину. **Варяги** на Русь прибували як купці або наймані військові дружини, їх тут було не багато, і вони швидко асимілювалися.

Аскольд і Дір —

нащадки Кия чи варяги?

Дір: співправитель, воєвода чи князував раніше?

882 р. — *«І прибули Олег та Ігор до гір київських. «Ви оба не є князі, ні роду княжого. А я єсмь роду княжого. А се — син Рюриків. І вбили вони Аскольда і Діра...»*

Візантійські хроністи називали «**прегордіум каганом скіфським**»

Аскольд (?–882)
Охрестився
1-а спроба охрестити Русь.

Владу Києва, крім полян, визнали племена деревлян, частина сіверян і дреговичів.

860 р. — морський **похід проти Візантії**.

Семиденна облога Константинополя русичами. Підписавши договір, Візантія фактично **визнала Русь як державу**.

Рюрик — запрошений в Новгород варязький князь; об'єднав північні східнослов'янські племена довкола Новгорода. Олег — родич Рюрика чи його воєвода.

882 р. — утворення Русі

I сів Олег, князючи, в Києві, і мовив Олег: «Хай буде се мати горodom руським» (Київ) Об'єднання Північної та Південної Русі стало основою виникнення загальноруської держави.

Київська держава

Олег став правити державою від імені малолітнього Ігоря. Русь — федерація племен, але зміцнюється влада київського князя. Підвладна знать переходить у **васальну залежність** від свого сюзерена.

Діє усне, звичаєве право — **«Закон Руський»**.

Полюддя — збір данини.

Данина — це продукти і мисливська здобич.

Верв — сусідсько-територіальна община.

Соціальна піраміда:

- 1) Феодальна драбина:
Великий князь Київський,
удільні князи,
бояри — «воїн», «вельможа»,
князівські дружинники.
- 2) Волхи, відуни — служителі язичницького культу.
- 3) Міщани — жителі міст.
- 4) Селяни:
вільні — **смєрди** і
залежні — **рядовичі** (за договором),
закупи (потрапили в залежність за позику),
холопи, челядь (у повній власності феодала).

Олег (882–912)

Походи на Каспійське узбережжя й Кавказ.

Смерть від укусу змії. *«Від коня свого, якого ти любиш і на якому ти їздиш, від нього ти вмреш...»*

Два походи проти Візантії:

907 р.

911 р.

Кораблі на колесах. Щит на воротах Константинополя.

Вигідний договір.

Сплатя кожному руському воїну по 12 гравін. Щорічна данина Русі. Право руських купців на безмитну торгівлю.

Боровся з уличами.

915 р. — відбив наскоки печенігів.

Два походи проти Візантії

941 р.

944 р.

Невдалий. Наразились на

«грецький вогонь» візантійців: «через труби пускали вогонь на руські судна».

Договір без бою.

На пергаменті у двох примірниках. Русь платила мито, надавала допомогу Візантії.

Син князя Рюрика
Посилення центральної влади.

914 р. — вийшли з покори деревлян, приборкав і наклав на них більшу данину.

Боровся з уличами.

915 р. — відбив наскоки печенігів.

945 р. — **повстання деревлян**
Ігор організував додаткове збирання данин з деревлян. «*Якщо впаднішь вовк до овець, то виносишь по одній все стадо, якщо не уб'ють його*». Древляни вбили Ігоря.

Язичник, але доброзичливе ставлення до християнства (церква Святого Іллі).

943 р. — похід до Каспійського моря та Закавказзя. Повернувшись з великою здобиччю.

Невдалий. Наразились на

«грецький вогонь» візантійців: «через труби пускали вогонь на руські судна».

Помста

Перше посольство з човном в яму, друге — в лазні спалила.
Ціле літо облога м. Іскоростень:
«Дайте мені од двора по 3 голуби і 3 горобці».

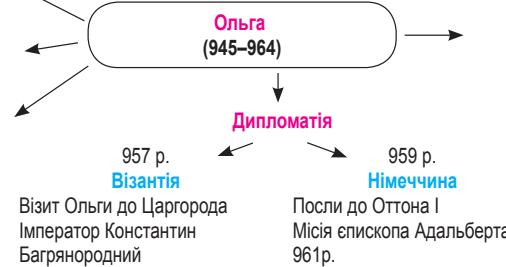
Дружина Ігоря

Регент (Святослав малолітній)

Охрестилася

Встановлювала хрести.
«Вона була передвісницею християнській землі, як вранішня зоря перед сонцем».
Свята, Рівноапостольна.

Вперше **ліквідувала місцеве княжиння**.
Скасувала правління деревлянського князя Мала.
Деревлянську землю підпорядкувала безпосередньо Києву.

Реформи

Упорядкування податкової системи.

Устави, уроки, оброки — це розміри і види данини, норми податків і повинностей.

Погости, становища — місце збору данини, осередки князівської влади на місцях.

Ловища — визначила багаті хутровим звіром території, де встановила знаки князівської влади — **знамення**.

I. Князь-воїн

Останній вікінг. **Хоробрий**. Завойовник. Александр Македонський нашої епохи.
«Чистий запорожець на київському столії» (М. Грушевський).
«Іду на вію, ходив **якого пардус**» (Нестор).

Печеніги

IV. 968 р. — печеніги **оточили Київ**.
«Ти, княже, чужої землі шукаєш і єдаєш про неї, а свою полишив...». Святослав помчав у Київ *«і прогнав печенігів у поле»*.
VII. 972 р. — хан Куря атакував русичів **біля Дніпровських порогів** і всіх перебив. Чаша з голови князя: *«Чужих бажаючи, свою погубив».*

II. Походи на Схід (964–966 pp.)

Похід на Оку і Волгу — в'ятичі; Волзька Булгарія.
Розгромив Хазарський каганат: Біла Вежа, Ітіль. Уздовж Каспійського моря і Кавказу (яси, касоги). Сприяливі умови купцям для торгівлі.

Святослав (964–972)

III. 967–968 pp.
968 р. підкорив уличів і тиверців.
Союз з Візантією (Никифор Фока). Святослав *«подужав болгар, взявши 80 городів по Дунаю, і сів, князюючи там, у городі Переяславці, беручи данину»*.

Балканські походи**V. Адміністративна реформа**

Мета: зосередити **всю владу** на місцях в руках **єдиної династії**.

Ярополк на київському престолі.

Олег — у Деревлянській землі.

Володимир (позашлюбний) — в Новгороді.

VI. 969–971 pp.

Новий імператор Іоанн Цимісій.

Війна з Візантією. Перша в житті поразка — під Аркадіополем. Повернувся до Доростолу — три місяці в облозі: *«Не посorомимо землі Руської»*.

«Мертві сорому не знають». Угода з імператором.

Боротьба за владу:

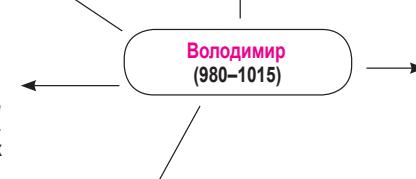
Ярополк на Овруч — Олег загинув.
Ярополк захопив Новгород, Володимир втік.
Володимир з варягами захопив Київ.
Ярополк загинув від варяжкого меча.
Володимир **«ствав княжити у Києві один»**.

Зовнішня політика:

Боротьба з печенігами:
Кирило Кохум'яка (Переяслав),
Ілля Муромець, облога Білгорода.
Зміцнів міжнародний авторитет Русі:
дипломатичні відносини з Візантією, Чехією,
Угорщиною, Польщею, Німеччиною, Болгарією.
Започаткував **«шлюбну дипломатію** руських князів.

Завершив формування території Київської Русі

Прилучив до Києва **всіх східнослов'янські племена**: землі волинян і хорватів: Перемишль, Червень, Белз, Теребовля. Закарпаття, ятвяги, в'ятичі, радиличі, Тмутараканське князівство.

Реформи

Мета: консолідація руських земель.

1. **Адміністративна**: позбавив влади місцеву племінну знать, замінив її посадниками. Створив 8 округів. Замінив родоплемінний поділ на територіальний;

2. **Військова**: ліквідовано «племінні» військові об'єднання і утворювалося військо на основі розданих земельних володінь. Звільнів зі служби варягів;

3. **Судова**: розмежовано княжий і церковний суд.

Усний кодекс правових норм **«Устав земляний»**;

4. **Фінансова**: почав карбувати власні гроші: **златники і срібники**;

5. Герб Володимира — **тризуб**;

6. **Градобудівна**: муроване будівництво. Розбудова Києва: дитинець (10 га) — «град Володимира»;

7. **Оборонна**: будував захисні вали — змісів, щоб кочівники не перетворили південноруські землі на свої виласні угіддя.

8. 980 р. **Строка реформувати язичицтво**.

Володимирове шестибожжя — єдиний пантеон язичницьких богів.

Перун (бог блискавок і грому) — верховний бог,

Хорс — бог сонця,

Даждьбог — бог сонця, лісів, світла, садів і добра,

Стрибог — бог вітру,

Симаргл — бог вогню, бог-вісник

Мокош — богиня родючості, рукоділля, мистецтва і води.

Запровадження християнства як державної релігії — 988 р.

Для посилення єдиної держави і створення єдиного світогляду.

- Вибір віри — посли для «вивробування віри».
- **Охрестився** Володимир у Корсуні (Херсонесі).
- **Охрестив Русь**: посвідали кумірів (ідолів). Киян хрестили в р. Почайній, Новгород — «мечем і вогнем».
- Зводили нові церкви: Святого Василя, церква Богородиці (996 р.) — **Десятинна** (мармурова, кам'яна).
- Тісніше згуртування навколо Києва різноплемінних територій, **створення** могутньої централізованої держави. Міжнародне визнання Русі.
- Бурхливий розвиток культури. 989 р. — **перша школа** для дітей знаті.